

نمایه دین پژوهی

حسن نامنی

مطالب نمایه این شماره عبارتند از لیست اهم مقالات، گفتگوها، میزگردها، نقد و بررسی کتب، ترجمه و مقالات که در فاصله زمانی شهریور ماه سال ۱۳۸۰ لغایت شهریور ماه ۱۳۸۱ در مطبوعات چاپ شده و کتابشناسی توصیفی که حاوی اهم کتب منتشر شده تا اوایل سال ۱۳۸۱ می باشد.

مقالات

- توحید طبیعی علیه الحاد طبیعی [درباره تفاسیر طبیعت گرایانه از دین] / کای نیلسن، ترجمه عبدالرحیم مرودشتی، همشهری ماه، ۶
- جاذبه های دینی و دین جاذب / مهدی گلجان، انتخاب، ۸۰/۶/۲۹
- فلسفه دین: تجربه دینی از نگاه غرب / احمد بهشتی، درسهایی از مکتب اسلام، ۱۰ (۴۰).
- فلسفه دین: استعلا به سوی غایت / احمد بهشتی، درسهایی از مکتب اسلام، ۱۱ (۴۰).
- فلسفه دین: داستان معجزه / احمد بهشتی، درسهایی از مکتب اسلام، ۱۲ (۴۰).
- فلسفه دین: تجربه دینی از نگاه کتاب و سنت (۲ و ۱) / احمد بهشتی، درسهایی از مکتب اسلام، ۸ و ۹ (۴۰).
- نسبت دین و سنت در دنیای مدرن / حمید پارسائیا، جام جم، ۱۹ و ۲۱/۶/۸۰
- انتظار بشر از دین (۱ و ۲) / جوادی آملی، تهیه و تنظیم از محمد رضا مصطفی پور، ماهنامه پاسدار اسلام، ۲۲۳ و ۲۲۴.
- بررسی سه نظریه در باب پلورالیسم دینی، تکثر گرایی دینی به چه معنا است؟ / محمد صادق لاریجانی، قدس، ۱۳ و ۲۰ و ۲۷/۶/۸۰
- طبقه بندی گفتمان های دینی در ایران معاصر، عصر ما، ۲۲۵.
- معنا و سرچشمه پلورالیسم / احمد فعال، نوروز ۸۰/۶/۲۲

- الاهیات پست مدرن / نویسنده بی. کوک؛ مترجم جمال کاظمی، پگاه حوزه، ۱۸.
- معنویت و انسان متجدد (۲ و ۳)، فرهیختگان، ۱۲ و ۱۳.
- معنویت و انسان جدید / مصطفی ملکیان، ایران، ۱۰ و ۱۱ و ۸۰/۶/۱۲
- مدل‌های هستی‌شناسی: جبر و اختیار در نگاهی دیگر / حسین مطهر، کیهان، ۸۰/۶/۱۱
- دانشمندان و مذهب در آمریکا / ادوارد. جی لارسون، لری و اتیهام؛ ترجمه فیروزه درشتی، انتخاب، ۸۰/۷/۱۶
- فلسفه دین: باشیادان چه باید کرد؟ / احمد بهشتی، درس‌های از مکتب اسلام، ۱ (۴۱).
- فلسفه دین: فضیلت عقلانی / احمد بهشتی، درس‌های از مکتب اسلام، ۲ (۴۱).
- فلسفه دین: فضیلت تخیل / احمد بهشتی، درس‌های از مکتب اسلام، ۳ (۴۱).
- فلسفه دین: تخیل برخواسته از تعقل / احمد بهشتی، درس‌های از مکتب اسلام، ۴ (۴۱).
- فلسفه دین: تصرف در طبیعت / احمد بهشتی، درس‌های از مکتب اسلام، ۵ (۴۱).
- فلسفه دین چیست؟ / فیلیپ کوین؛ مترجم علی میرزائی، فرهیختگان، ۱۹.
- انتظار بشر از دین (۳ و ۴) / جوادی آملی؛ نگارش و تدوین محمد رضا مصطفی پور، ماهنامه پاسدار اسلام ۲۳۶ و ۲۳۵.
- تبیین وجه تسمیه علم دینی / خسرو باقری، فصلنامه مصباح، ۳۵.
- فیلسوف دین، میهمان ایران [پروفسور ونسان برومر]، همشهری، ۸۰/۷/۱۳
- دین و تمدن / شریف لک زایی، انتخاب، ۸۰/۷/۳
- نسبت دین و تمدن: مناظره مهاجرانی و لاریجانی [قسمت پایانی: تمدن اسلامی] / طاهره دانش پور، خراسان ۸۰/۷/۲
- کاوش‌های ربطی و همبسته، ره آورد گسترش دانش ادیان است [۱] / همایون همتی، پگاه حوزه، ۲۱.
- ایمان؛ پیش شرط زندگی [بخشی از کتاب فلسفه جاویدان حکمت خالده] / آلدوس هاکسلی؛ ترجمه عبدالرحیم مرودشتی، همشهری ماه، ۷.
- اسلام تاریخی - اسلام معنوی / محسن کدیور، آبان، ۴.
- اسلام سنتی / حسین نصر؛ ترجمه نوراله قیصری، پژوهنامه متین ۸۰
- دین و عقلانیت: بررسی دیدگاه‌های ماکس وبر درباره جامعه‌شناسی دین / ترجمه هادی

نوری، همشهری ۸۰/۷/۱۶

- دیباچه‌ای بر جامعه‌شناسی دین / جواد نظری، همشهری، ۸۰/۷/۴
- انتظار بشر از دین یا انتظار دین از بشر (۱) / جعفر سبحانی، کلام اسلامی، ۳۹.
- دانش نامه دین / ترجمه علی رضا شجاعی، هفت آسمان، ۹ و ۱۰.
- ادیان و اعتقاد به غایت‌مندی / پارسا صابری، انتخاب، ۸۰/۸/۲۴
- تلقی فاشیستی از دین / حامد حاجی حیدری، رسالت ۲۸ و ۲۹ و ۸۰/۸/۳۰
- فلسفه دین: معجزه و اصل علیت / احمد بهشتی، درس‌هایی از مکتب اسلام، ۶ (۴۱).
- فلسفه دین: معجزه و اسباب طبیعی / احمد بهشتی، درس‌هایی از مکتب اسلام، ۷ (۴۱).
- فلسفه دین چیست؟ / علیرضا سلامی، جوان، ۸۰/۸/۱۵
- انتظار بشر از دین (۵ و ۶) / جوادی آملی؛ نگارش و تدوین محمد رضا مصطفی پور، ماهنامه پاسدار اسلام، ۲۳۸ و ۲۳۷.
- تأملاتی در باب رابطه علم و دین در مغرب زمین / امیر عباس علی زمانی، جام جم، ۵ و ۷ و ۸۰/۸/۱۲
- گفتگوی ادیان زمینه‌ساز صلح جهانی: آشنایی با مفاد اعلامیه پارلمان ادیان جهان / شاهین خلیج، جام جم، ۸۰/۸/۳۰
- امر واقع پایه‌ای بر شناخت خداوند / نوشته جان هیک، ترجمه محمد جواد ادبی، همشهری ماه، ۸
- دینداری در عصر جدید: گفتگوی با دکتر جرج خضر، اطلاعات، ۸۰/۸/۱۹
- معنویت و الاهیات / فیلیپ شلدراک؛ ترجمه حسین قنبری، هفت آسمان، ۹ و ۱۰.
- نسبت میان حق و تکلیف / عباس شیخ هادی، کلام اسلامی، ۳۹.
- شش اثر در زمینه اندیشه اسلامی [کتابهای رسیده از مؤسسه جهانی اندیشه اسلامی]، کتاب هفته، ۴۰۶.
- اثبات وجود خدا از طریق خواص گزاره‌ها / حسین عشاقی، کلام اسلامی، ۳۹.
- تعدد قرائت‌ها از دین یک واقعیت مسلم و انکارناپذیر تاریخی است [گزارشی از گفتگو با همایون همتی]، ایران ۱۴ و ۲۲ و ۸۰/۸/۲۳
- تعصب متصلب بر یک قرائت خاصی از دین / حسن الحسینی، حیات نو، ۸۰/۸/۱۹

- وحدت و قرائتهای مختلف از نظر آیت الله مصباح یزدی، اطلاعات، ۸۰/۸/۱۴.
- گناه ایمان‌گرایی ویتگنشتاین / محمد لگنهاوزن؛ ترجمه محمود موسوی، نقد و نظر ۲۵ و ۲۶.

- بحثی انتقادی در منشأ دین / علیرضا قائمی نیا، جام جم، ۳ و ۵ و ۷ و ۱۰ و ۸۰/۹/۱۲.
- تعریف دین: دین و اجتماع (۱) / بتی شارف؛ ترجمه حسین شرف‌الدین، معرفت، ۴۷.
- فلسفه دین: تحلیل معجزه با نگاهی به تأثیر نفس در بدن / احمد بهشتی، درسهایی از مکتب اسلام، ۸ (۴۱).

- فلسفه دین چیست؟ / فیلیپ کویین؛ مترجم علی میرزایی، فرهیختگان، ۲۱.
- ماهیت فلسفه دینی / محمد ابراهیم بخشنده، انتخاب، ۸۰/۹/۴.
- منبع نقلی دین و انتظار بشر از آن [۷] / جوادی آملی؛ نگارش و تدوین محمد رضا مصطفی پور، ماهنامه پاسدار اسلام، ۲۳۹.

- رویارویی علم و دین در غرب و ایران / حمید رضا آیت‌اللهی، پگاه حوزه، ۲۴.
- دینداری و تجددگرایی / عبدالحسین خسروپناه، خبرنامه دین پژوهان، ۳.
- سازوکار دین در دنیای جدید / سعید عدالت نژاد، گزارش گفتگو، ۱۴.
- مذهب و جهانی شدن / جیمز کری؛ ترجمه حمید بشیریه، نقد نظر، ۲۵ و ۲۶.
- گستره پژوهش‌های روان‌شناختی در حوزه دین / محمد خدایاری فرد، باقر غباری بناب، محسن شکوهی یکتا، اندیشه و رفتار، ۲۴.
- آیا اعتماد دینی معقول است؟ / ویلیام پی آلستون؛ ترجمه نرجس جوان دل، نقد و نظر، ۲۵ و ۲۶.

- بحران ایمان در بوته‌ی نقد / محمد تقی فعالی، خبرنامه دین پژوهان، ۳.
- برهان تجربه دینی / محسن قمی، نقد و نظر، ۲۵ و ۲۶.
- بعد فراموش شده دین / پل تیلیش؛ [ترجمه] جمال کاظمی، خبرنامه دین پژوهان، ۳.
- بی‌دلیلی باور / نورمن ملکوم؛ ترجمه احمد رضا جلیلی، نقد و نظر، ۲۵ و ۲۶.
- عل‌گرایش به دین از دیدگاه برتراند راسل و علامه جعفری / علی ربانی گلپایگانی، رسالت ۸۰/۹/۱۸

- فهم‌پذیری درباره خدا / نلسون کای؛ ترجمه احمد رضا جلیلی، نقد و نظر، ۲۵ و ۲۶.

- مبانی باور / گوردن کافمن؛ ترجمه امیر اکرمی، نقد و نظر، ۲۵ و ۲۶.
- اسلام دین ناشناخته / گزارشی از هفته نامه اشیپگل، خبرنامه دین پژوهان، ۳.
- جغرافیای ارزش‌ها و هنجارهای اسلامی؛ موضوعی برای بازخوانی نصوص دینی / جبریل شادان، حوزه اصفهان، ۶.
- آمیزه عقل و ایمان در آموزه اسلام / علی رضا شجاعی زند، نقد و نظر، ۲۵ و ۲۶.
- دینداری مؤمنانه ابتلاء و توکل / محسن کدیور، توسعه، ۸۰/۹/۱۷.
- متن احیاگر تجربه ایمان [بازکاوی آرای نواندیشی دینی، در باب نقش تجربه دینی در ایمان] / فرشاد مزدرانی، طبرستان سبز، ۱۹.
- بازشناسی اندیشه پلورالیسم دینی (۱): صد کتاب ارهست جز یک باب نیست / فرشاد مزدرانی، طبرستان سبز، ۲۰.
- تکثرگرایی و پلورالیسم دینی (۳) [عنوان قسمت (۱ و ۲): نگاهی به روند شکل‌گیری پلورالیسم دینی] / محمد تقی مصباح، شما، ۲۳۵.
- نگاهی به روند شکل‌گیری پلورالیسم دینی (۱ و ۲) / محمد تقی مصباح، شما، ۲۳۰ و ۲۳۱.
- تلقی فاشیستی از دین / حامد حاجی حیدری، رسالت، ۸۰/۹/۱.
- اسلام آگاهی بخش یا پسابینادگرایی / حسن حنفی، توسعه، ۸۰/۹/۸.
- دورویی و دینداری / محسن کدیور، توسعه، ۸۰/۹/۱۰.
- عقل و تجربه دینی از نگاه امام علی (علیه السلام) مسعود امید، معرفت، ۴۷.
- هیرم و برهان علیت / علی موحد، انتخاب، ۸۰/۱۰/۵.
- حقیقت از دیدگاه نصر و تاگور: یک بررسی تطبیقی / رامین جهانگللو؛ ترجمه منصور گودرزی، نوروز؛ ۸۰/۱۰/۱۰.
- فرآیند عقلانیت، از ساده به پیچیده / عباس نبوی، پگاه حوزه، ۲۷.
- درباره ذات حقیقت / مارتین هیدگر؛ ترجمه حسن فتحی، نامه فرهنگ، ۳۷.
- دین و اجتماع / نویسنده بتی شارف؛ ترجمه حسین شرف‌الدین، معرفت، ۴۸.
- پرسش اصلی در باب اعجاز / احمد بهشتی، درس‌هایی از مکتب اسلام، ۹ (۴۱).
- ماکس مولر مؤسس علم تاریخ ادیان / هانس کلیم کابت؛ ترجمه کامبیز پور ناجی، همشهری، ۸۰/۱۰/۲۱.

- منبع نقلی دین و انتظار بشر از آن [۸] جوادی آملی؛ نگارش و تدوین محمد رضا مصطفی پور، ماهنامه پاسدار اسلام، ۲۴۰.

- گفتگوی میان علم و دین / سخنران دکتر علیزمانی، ندای صادق، ۲۳.

- ایمان ضد واقع گرا: بقاء مسیحیت در گرو تحول / نوشته دان کیوییت؛ ترجمه محمد جواد ادبی، همشهری ماه، ۱۰.

- ایمان مسیحی سه رشته تفکرات جدید؛ بررسی ماهیت ایمان در مسیحیت / مهران رضائی، ابرار، ۸۰/۱۰/۴.

- دین و رویکردهای کلاسیک به آن / جلال بشارتی، حیات نو، ۸۰/۱۰/۹.

- قرائت‌های جدید مقدمه سازی ترویج فرهنگ آمریکایی است / مصباح یزدی، شما، ۲۳۷.

- از اخلاق دینی تا دین اخلاقی: نقدی بر رابطه دین و اخلاق در فلسفه کانت / یوسف شاقول، خرد نامه صدرا؛ ۲۵.

- فهم دین و شاه کلید هرمنوتیک / محمد جواد لاریجانی، جام جم، ۸۰/۱۱/۱۷.

- گوهر و صدف دین (۱): بهداشت تن و روان / احمد بهشتی، درس‌هایی از مکتب اسلام، ۱۰ (۴۱).

- محدوده قداست؛ درآمدی بر معرفت‌شناسی دینی دکتر عبدالکریم سروش / جان کوپر؛ ترجمه سودابه کریمی، بنیان، ۸۰/۱۱/۲۴.

- نوسازی فکر دینی به گونه فرآیندهای موازی / مصطفی صادقی، حیات نو، ۸۰/۱۱/۱۸.

- انتظار بشر از دین [۹] / جوادی آملی؛ نگارش و تدوین محمد رضا مصطفی پور، ماهنامه پاسدار اسلام، ۲۴۱.

- دین و دنیای جدید، گفتاری از عبدالکریم سروش در دانشگاه M.I.T بوستون (۱) طبرستان سبز، ۳۱.

- نگاهی به سه دیدگاه در مناسبات علم و دین / محمد مهدی بهداروند، پگاه حوزه، ۳۲.

- هر دریچه‌ای بسته شود از معرفت محروم می‌شویم: آناتومی مبحث علم و دین، جام جم، ۸۰/۱۱/۲۹.

- کی یرکگور و مشکل شناخت حقیقت / عبدالعلی دستغیب، کیهان فرهنگی، ۱۸۳.

- رویکرد سنخ‌شناسی پویا به مسأله تکثر دین: پل تیلیش، همبستگی، ۸۰/۱۱/۲۵.

- تجربه گرای دینی (۲): خاستگاه تجربه گروی دینی / محمد تقی فعالی، نگاه حوزه، ۳۰.
- تجربه گرای دینی (۳): طبقه بندی تجارب دینی / محمد تقی فعالی، نگاه حوزه، ۳۰.
- تجربه گرای دینی (۴): دیدگاهها و رویکردهای گوناگون در تجارب دینی / محمد تقی فعالی، نگاه حوزه، ۳۰.
- دین؛ تبیین پایه‌ای، تبیین فطری (۱ و ۲) / الله کرم کرمی پور، نگاه حوزه، ۳۳ و ۳۱.
- دین گریزان نسل جدید / محمد علی آقا میرزائی، مردم سالاری، ۸۰/۱۱/۱۷.
- معنویت و عقلانیت نیاز امروز ما (۱ و ۲ و پایانی) / مصطفی ملکیان، طبرستان سبز، ۳۰ و ۲۹ و ۲۸.
- مفهوم شناخت تجربه دینی [تجربه گرای دینی (۱)] / محمد تقی فعالی، نگاه حوزه، ۳۹.
- اسلام و اصول گرای واقعی! / نویسنده ابراهیم الحوت، حیات نو، ۸۰/۱۱/۶.
- فلسفه دین چیست؟ [مقدمه کتاب فلسفه دین نوشته جان هیک؛ ترجمه بهزاد سالکی]، آبان، ۸.
- دین از منظر روانشناسی و مقایسه آن با رویکرد اسلامی / رحیم ناروائی نصرتی، معرفت، ۵۰.
- دین چیست؟ / براین ترنر؛ ترجمه شعبانعلی بهرامپور؛ بنیان، ۸۰/۱۲/۲۵.
- دین در نگاه فروید و یونگ / مجید کمالی، مردم سالاری، ۸۰/۱۲/۱۴.
- رابطه دین و دنیا / محمد علی اسلامی نسبت، حکومت اسلامی، ۲۱.
- گوهر و صدف دین (۲): خود را بشناسیم / احمد بهشتی، درسهایی از مکتب اسلام، ۱۱ (۴۱).
- نقد معرفت‌شناسی دینی پلنتینجا / میچل مارتین؛ ترجمه امیر مازیار، کتاب ماه (دین)، ۴۷ و ۴۸.
- دین و دنیای جدید (۲ و ۳) / عبدالکریم سروش، طبرستان سبز، ۳۳ و ۳۴.
- علم و دین / محمد ابراهیم حسنی، انتخاب، ۸۰/۱۲/۱۶.
- علم و دین / علی پویا، فرهیختگان، ۴۰.
- ایمان بدون آزادی تحقق نمی‌یابد: گزارش همایش گفتگوی ادیان برای صلح در وین، همبستگی، ۸۰/۱۲/۲۳.
- تکثر ادیان در بوته نقد / حسن کامران، معرفت، ۵۰.

- جان هیک فیلسوف معاصر دین / محمد جواد ادبی، همشهری، ۸۰/۱۲/۲۴.
- تعامل دین و هنر / حمد الله اکبری، پگاه حوزه، ۳۷.
- روان‌شناسی و تعریف دین / محمد صادق محفوظی، روانشناسی امروز، ۱۵.
- ایمان چیست؟ / مصطفی ملکیان، سروش اندیشه.
- هرمنوتیک و قرائت‌های مختلف از دین / عبدالرسول بیات، خبرنامه دین پژوهان، ۵.
- انتظار بشر از دین [۱۰] / جوادی آملی؛ نگارش و تدوین محمد رضا مصطفی پور، ماهنامه پاسدار اسلام، ۲۴۲.
- دین و دنیای جدید (۴ و پایانی): عالم جدید جنگ زدگی و تغییر جهان / عبدالکریم سروش، طبرستان سبز، ۳۴.
- روش‌های حل تعارض علم و دین / ابولفضل ساجدی، معرفت، ۵۱.
- دینداران و بحران معنویت در جهان معاصر، افق بنیا، ۱۵.
- اتحاد ادیان از دیدگاه عارفان بویژه مولانا / محمد علی خالدیان، تیان، ۴۹.
- بررسی انتقادی فرضیه پلورالیسم دینی جان هیک / استید ریچارد؛ [ترجمه] حیدر شادی، حوزه و دانشگاه، ۲۷.
- زبان و تجربه دینی / مهدی محمدی، کیهان فرهنگی، ۱۸۵ و ۱۸۶.
- احوال متعدد دین ورزی [در اسلام] (۱ و ۲ پایانی) / علی پویا، فرهیختگان، ۴۲ و ۴۱.
- کی یرکگور و پارادکس ایمان / حسین جلیلیان، مردم سالاری، ۸۱/۲/۱۷.
- دینداری معرفت شناسانه جان لاک: عقل شمع پروردگار است / نیکاس ولتر شورف؛ ترجمه سایه میثمی: - نقد و نظر ۲۸ و ۲۷.
- چالش بین دین و سنت / امیر رضایی، مردم سالاری، ۸۱/۲/۱۷.
- دشنام زدایی از بازی زبان دینی: برداشتی واقع‌گرایانه از روشهای تشکیل باور [برگرفته از کتاب فلسفه و دستور باور دینی] / ویلیام پی. آلستون؛ ترجمه نجس جواندل، نقد و نظر ۲۸ و ۲۷.
- زبان دین / جوادی آملی؛ نگارش و تدوین محمد رضا مصطفی پور، ماهنامه پاسدار اسلام ۲۴۳ و ۲۴۴.
- فلسفه دین / مترجم مهدی نجفی افرا، مجله علوم انسانی دانشگاه الزهراء، ۲۹.

- مقدمه‌ای بر سیر تاریخی رابطه عقل و وحی در غرب / عباس احمدی سعدی، معارف ۴۷.
- دین و ظهور جوامع پست سکولار: متن سخنرانی یورگن هابرماس در دانشگاه تهران، انتخاب، ۸۱/۲/۲۹.
- ارزش باور دینی عقلانی / ریچارد سوین برن؛ ترجمه مهرداد وحدتی دانشمند، نقد و نظر، ۲۸ و ۲۷.
- درباب ایمان و عقل و ساحت‌های متمایز آنها / جان لاک؛ ترجمه مصطفی ملکیان، نقد و نظر، ۲۸ و ۲۷.
- معرفت‌شناسی و باور دینی / لوئیس پی پویمن؛ ترجمه ایرج احمدی، نقد و نظر، ۲۸ و ۲۷.
- سه رویکرد در آموزش تعالیم دین (۱) / محمد تقی فعالی، نگاه حوزه، ۴۴.
- روشنفکری دینی؛ تغییر پارادایم انقیاد به پارادایم نقد / سام الدین ضیایی، بنیان، ۸۱/۲/۱.
- گوهر و صدف دین (۴): بازتاب اندیشه فرویدیسم / احمد بهشتی، درس‌هایی از مکتب اسلام، ۱ (۴۲).
- زبان دین / جوادی آملی؛ نگارش و تدوین محمد رضا مصطفی پور، ماهنامه پاسدار اسلام، ۳۴۵.
- ایمان و علم: سخنرانی یورگن هابرماس / برگردان کمال خسروی، اندیشه جامعه، ۲۳.
- دیدگاه‌های مختلف درباره ارتباط علم و دین (بخش پایانی) / ایان باربور؛ ترجمه پیروز فطوریچی، ذهن، ۴.
- شئون و وحدت درونی ادیان / محمود بینایی مطلق، آزاد، ۸۱/۳/۶.
- تأملی درباب رابطه علم و دین / امیرعباس علیزمانی، جوان، ۸۱/۳/۲۸.
- سه رویکرد در آموزش تعالیم دین؛ آموزه مفاهیم دینی در سبک و سیاق عرفانی (۲ و ۳) / محمد تقی فعالی، نگاه حوزه، ۴۶ و ۴۵.
- رابطه دین و فلسفه / عباسعلی شیخ شعاعی، حوزه اصفهان، ۷ و ۸.
- تأثیر علوم برون دینی در معرفت دینی چگونه است؟ / محسن غروی‌ان، رسالت، ۸۱/۴/۱۶.
- تصویر دین در آئینه عقلانیت / ترجمه زهرا مودب، ایران، ۸۱/۴/۱۶.
- دین پژوهی در اندیشه‌های فلسفی قرن بیستم، انتخاب، ۸۱/۴/۲۴.
- دین و ایدئولوژی / علی پاکپور، نگاه حوزه، ۵۰.

- روان‌شناسی و دین / فرامرز سهرابی، حوزه و دانشگاه، ۲۹.
- زبان دین / جوادی آملی؛ نگارش و تدوین محمد رضا مصطفی پور، ماهنامه پاسدار اسلام، ۲۴۶.

- مطالعاتی در قلمرو مشترک دین و روان‌شناسی / باقر غباری بناب، حوزه و دانشگاه، ۲۹.
- نسبت روان‌شناسی و دین / استاتون ال. جانز [ترجمه]؛ عباس بخشی پور رودسری، حوزه و دانشگاه، ۲۹.

- الگوهای ارتباطی علم و دین، گزارشی از یک نشست / مصطفی ملکیان، ایران، ۸۱/۴/۱۹.
- گوهر و صدف دین (۵)، ریشه یابی من / احمد بهشتی، درس‌هایی از مکتب اسلام، ۲ (۴۲).
- کانت، دین در محدوده عقل تنها [بخشی از مقدمه کتاب دین در محدوده عقل تنها از منوچهر صانعی دره بیدی مترجم کتاب]، آبان، ۱۳۷.

- ایمان و دین‌شناسی تاریخی [برگرفته از کتاب دین پژوهی در جهان معاصر] / محمد مجتهد شبستری، ایران، ۸۱/۵/۱۰۷ و ۹.

- گوهر و صدف دین (۶ و ۷): آیا من برتر فرویدیسیم، واقعاً برتر است؟ / احمد بهشتی، درس‌هایی از مکتب اسلام ۳ (۴۲).

- شناخت همانندی‌ها و تمایزات در قلمرو علم و دین / نویسنده نانسی مورفی؛ مترجم محمد حامی، نگاه حوزه، ۵۴.

- علم و دین / جوادی آملی با نگارش و تدوین محمد رضا مصطفی پور، ماهنامه پاسدار اسلام، ۲۴۷.

- بررسی تطبیقی دو دیدگاه پیرامون سرشت وحی / عباسی، نگاه حوزه، ۵۶.

- تکامل‌پذیری و بسط یابی تجربه پیامبری / ولی الله عباسی، نگاه حوزه، ۵۷.

نمایه نقد و معرفی کتب، مقالات و گفتگوهای منتشر شده

- آوگوستین قدیس: اعترفات قدیس آگوستین؛ ترجمه سایه میثمی / نقد و بررسی کتاب از علی محمد ولی: گناهکار مقدس، کار و کارگر ۸۰/۶/۳۱.

- اسمیت، ویلفرد کنت ول: معنا و غایت دین، رویکردی تحول‌گرا به سنت‌های دینی بزرگ جهان / نقد و بررسی کتاب از حمیده بحرینی: گذار از اعتقاد به ایمان، ایران، ۸۰/۶/۳.

- مایکل پترسون... [و دیگران]: عقل و اعتقاد دینی، در آمدی بر فلسفه دین: ترجمه احمد نراقی، ابراهیم سلطانی / معرفی کتاب، فرهیختگان، ۱۸.
- شکوری، فرامرز؛ برداشت‌ها و قرائت‌های مختلف از دین / نقد و معرفی مقاله از محمد جعفری: نقدی بر مقاله برداشت‌ها و قرائت‌های مختلف از دین، آبان، ۵.
- مجتهد شبستری، محمد: نقدی به قرائت رسمی از دین / نقد و معرفی کتاب: تفسیر دین آری، تولیت به دین نه، آبان، ۴.
- ابطحی، محمد علی و طاروق متری، ضرورت گفتگوی ادیان / نقد گفتگو از محمد جعفری: پلورالیسم بستری نامناسب برای گفتگوی ادیان، کیهان، ۸۰/۸/۱۹.
- پوپر، کارل ریموند: اسطوره چارچوب در دفاع از علم و عقلانیت؛ ترجمه محمد علی پایا / معرفی و نقد کتاب از هاشم بناءپور: دفاع از عقلانیت - جهان کتاب، ۱۳۳ و ۱۳۴.
- مجتهد شبستری، محمد: هرمنوتیک، قرائت‌های متعدد و بازسازی فکر دینی [مندرج در روزنامه ۸۰/۹/۱۴] / نقد و بررسی گفتگو از علی اکبر حسین: هرمنوتیک فلسفی ارمغانی جز نسبیت و شکاکیت معرفتی ندارد، رسالت.
- دان، کیویت: دریای ایمان؛ ترجمه حسن کامشاد / نقد و معرفی کتاب از محمد رضایی راد: گفتگو با دریا، همشهری ماه، ۹.
- ابراهیم دینانی، غلامحسین: دفتر عقل و آیت عشق / نقد و بررسی کتاب: جایگاه عقل کجاست، رسالت، ۸۰/۱۰/۱۷.
- پوپر، کارل ریموند: اسطوره چارچوب در دفاع از علم و عقلانیت؛ مترجم علی پایا / معرفی و نقد کتاب، نامه فرهنگ، ۳۷.
- شناخت دانش ادیان: هانس کلیم کیت... [و دیگران]: ترجمه و تدوین همایون همتی / نقد و معرفی کتاب از فهمیه غنی نژاد: درآمدی به دین پژوهی، کتاب ماه (دین) ۴۶ و ۴۵.
- مالرب، میشل: انسان و ادیان نقش دین در زندگی فردی و اجتماعی؛ ترجمه مهران توکلی / نقد و معرفی کتاب بخشعلی قنبری، کتاب ماه (دین)، ۴۶ و ۴۵.
- نصر، حسین: نیاز به علم مقدس؛ ترجمه حسن میاننداری / نقد و معرفی کتاب، نامه فرهنگ، ۳۷.
- صاحبی، محمد جواد: مبانی نهضت احیای فکر دینی / نقد و معرفی کتاب از ابراهیم زاده

- گرچی: نویسنده‌ای - کتابی - کیهان هوائی، ۱۴۶۰.
- طهماسبی، علی: دغدغه‌های فرجامین (پژوهش در معناشناسی واژه دین) / نقد و معرفی کتاب از اعظم فاتح، کتاب ماه (دین)، ۴۷ و ۴۸.
- مجموعه مقالات فلسفه دین؛ ویراسته فیلیپ ال. کوئین، چارلز تالیافرو [زبان انگلیسی] / نقد و معرفی کتاب از جعفر قربانی، کتاب ماه (دین)، ۴۷ و ۴۸.
- مجتهد شبستری، محمد: نقدی بر قرائت رسمی از دین / نقد و معرفی کتاب از عبدالله نصری: نگاهی به نقد قرائت رسمی از دین، قیسات، ۲۰ و ۲۱.
- اتو، رودلف: مفهوم امر قدسی؛ ترجمه و توضیح همایون همتی / نقد و بررسی ترجمه کتاب از بیژن عبدالکریمی: مروری بر کتاب مفهوم امر قدسی، کتاب ماه (دین)، ۵۰ - ۴۹.
- ناس، جان بایر: تاریخ جامع ادیان؛ ترجمه علی اصغر حکمت / نقد و بررسی کتاب از فیاض قرایی: نقد و نظری بر تاریخ جامع ادیان، کتاب ماه (دین)، ۵۰ و ۴۹.
- نصر، حسین: معرفت و معنویت؛ ترجمه رحمتی / نقد و بررسی کتاب از احمد موسوی، کتاب ماه (ادبیات و فلسفه)، ۵۰ و ۵۱.
- نظر نژاد، زگسر: ایمان و عقلانیت از دیدگاه الوین پلانینجا، تحلیل و نقد آن / معرفی پژوهش، اطلاعات، ۸۱/۲/۳۰.
- فرامرز قراملکی، احد: هندسه معرفتی کلام جدید / نقد و معرفی کتاب از محمد غفوری نژاد، کتاب ماه (ادبیات و فلسفه)، ۵۱ و ۵۰.
- پلانینجا، الوین، تری اوکیف و لامنت: جستارهایی در باب فلسفه دین؛ ترجمه مرتضی فتاحی زاده / نقد و بررسی کتاب از علی قنبری، کتاب ماه (دین)، ۵۲ و ۵۱.
- مجتهد شبستری، محمد: تحولات تاریخی دین تا عصر حاضر / نقد و بررسی مقاله: مفهوم نجات در دین، جام جم، ۸۱/۴/۱۰.
- مادوکس، گراهام: مذهب و ظهور دموکراسی / معرفی کتاب از محمد ماجدی: دین و خیزش دموکراسی، کتاب نقد، ۲۰ و ۲۱.
- کانت، ایمانوئل: دین در محدوده عقل تنها؛ ترجمه منوچهر صانعی دره بیدی / معرفی کتاب: دین برای زندگی، زندگی برای دین، همشهری، ۸۱/۵/۴.

نمایه گفتگو و میزگرهای منتشر شده

- انتظار بشر از دین: گفتگو با عبدالله نصری / ابوالفضل فیضی خواه، انتخاب، ۶ و ۸۰/۶/۷
- پوزیتیویسم، روشی غالب در همه علوم جدید: علم و دین در گفتگو با مهدی هادوی تهرانی، جام جم ۲۴ و ۲۶ و ۸۰/۶/۲۸
- ایمان در قرن بیستم: گفتگو با روبرت آسریان [مترجم کتاب تاریخ تفکر مسیحی نوشته تونی لین] / ترجمه حسین شیخ رضائی، همشهری ماه، ۶
- ضرورت گفتگوی ادیان [بخشی از گفتگوی محمد علی ابطحی با دکتر طاروق متری]، اطلاعات، ۱۷ و ۲۴ و ۸۰/۶/۳۱
- پنج دیدگاه در رابطه دین و سیاست: گفتگو با حجة الاسلام مهریزی و مهاجرنیا / فاطمه توانا علمی، خراسان ۸۰/۶/۲۸
- تأمل بر هویت دینی [گفتگو با علی قنبری] گفتگو از مرتضی نظری، آفتاب یزد، ۸۰/۶/۲۹
- سرشت وحی در کلام جدید: در گفتگو با حجت الاسلام علیرضا قائمی نیا / گفتگو از رضا حمیدی، رسالت، ۴ و ۱۱ و ۸۰/۶/۱۸
- خلأهای دین پژوهی: گفتگو با حجت الاسلام برزو معاونت اجرائی همایش دین پژوهان / گفتگو از جواد طیار، خراسان ۸۰/۷/۲۵
- کارکردهای وجودی دین: گفتگو با همایون همتی [دین پژوه و استاد دانشگاه]، انتخاب ۱۴ و ۱۵ و ۸۰/۷/۱۶
- مبانی فهم دین: گفتگو با آیت الله جعفر سبحانی، اطاعات، ۸۰/۷/۲۸
- دین و آزادی: گفتگو با دکتر همایون همتی، کیهان فرهنگی، ۱۷۹
- گستره شریعت در اسلام و مسیحیت: گفتگو با دکتر نعمت الله باوند / گفتگو از علیرضا شریفی، خراسان ۸۰/۷/۱۸
- تعقل و حیانی: گفتگو با حجت الاسلام و المسلمین هادوی / گفتگو از جواد طیار، خراسان، ۸۰/۸/۱۳
- بسط تجربه نبوی: حسین علیزاده در گفتگوی نمادین با دکتر عبدالکریم سروش، فصل و وصل، ۱
- تفکر انتقادی، زمینه‌ها، تمایزات و اولویات‌ها (۱ و ۲): گفت و شنودی با دکتر محمود عبادیان

/ گفتگو از جمال کاظمی، پگاه حوزه، ۲۳.

- مطالعه تطبیقی ادیان: گفتگو با استادان محمد لگنهاوسن، مصطفی ملکیان، علی عابدی شاهرودی، نقد و نظر ۲۵ و ۲۶.

- دینداری در جهان مدرن چگونه است: گفتگو با پروفیسور وینسنت برومر، فیلسوف دین / گفتگو از حمید رضا ابک، مریم السادات شیریان، همشهری ماه، ۹.

- دینداری در عصر جدید: گفتگوی (محمد علی ابطحی) با دکتر جرج خضر، اطلاعات، ۸۰/۹/۳

- دین پژوهی و برنامه ریزی: در گفتگو با محمد جواد صاحبی [دبیر شورای برنامه ریزی دین پژوهان کشور]، خبرنامه دین پژوهان، ۳.

- نقد نظریه تکثر قرائت دین [میز گرد]: با حضور آیت الله مصباح یزدی و حجت الاسلام و المسلمین آقای رشاد و آقای رجبی، معرفت، ۴۸.

- تعامل دین و دولت، آسیبها، گفتگو با آیت الله جوادی آملی، قدس، ۸۰/۱۱/۸

- فلسفه و معرفت‌شناسی دینی: گفتگو با سعید رضوی فقیه [درباره جامعه شناسی وضعیت دینداری دانشجویان]، حیات نو، ۸۰/۱۱/۱۱

- دین و آزادی: گفتگو با دکتر همایون همتی، خبرنامه دین پژوهان، ۴.

- کانت و دین در محدوده عقل: در گفتگو با منوچهر صانعی دره بیدی، بنیان، ۸۰/۱۲/۱

- فراز و فرود فلسفه دین: گفتگو با دکتر محمد ابراهیم سلطانی، بنیان، ۸۰/۱۲/۱۹

- دین و اسطوره: گفتگو با دکتر میر جلال الدین کزازی، هفت آسمان، ۱۱.

- کمیت و کیفیت پژوهش دینی: گفتگو با محمد جواد صاحبی، خبر نامه دین پژوهان، ۵.

- میز گرد فلسفه دین: گفتگو با حجج اسلام آقایان دکتر علی مصباح، دکتر ابوالفضل ساجدی، دکتر محمد فنایی اشکوری، معرفت، ۵۱.

- مردم هنوز به دین نیاز دارند: گفتگو با هیوستن اسمیت [پیرامون کتاب ادیان جهان] / ترجمه مهناز شیرانی، بنیان، ۸۱/۱/۱۵

- دین و جهان معاصر: گفتگو با دکتر مشیر باسیل عون و محمد علی ابطحی، اطلاعات، ۲۴ و ۲۵ و ۸۱/۱/۳۰

- دین سکولاریزم: گفتگوی عبدالله نصری با دکتر غلامرضا اعوانی، اطلاعات، ۷ و ۱۴ و ۸۱/۲/۲۸

- سکولاریسم و سکولاریزاسیون [دین‌گریزی و دین‌جدایی]: مصاحبه با علیرضا علوی تبار، بنیان، ۸۱/۲/۵.
- دین پژوهی چیست؟ گفتگو با دکتر فتح الله مجتبیایی، اطلاعات، ۸۱/۳/۴.
- همگرایی و وحدت ادیان: گفتگو با فتح الله مجتبیایی، همبستگی، ۸۱/۳/۴.
- زمینه‌ها و کارآمدی فلسفه در خدمت به دین: گفتگو با حجت الاسلام دکتر احمد احمدی، پگاه حوزه، ۵۳.
- چستی ایمان و تجربه دینی: گفتگو با دکتر احمد نراقی، آبان، ۱۳۵.
- همپوشانی عرصه‌های علم و دین: قلمرو علم و دین در گفتگو با دکتر حمید رضا آیت اللهی، جام جم، ۸۱/۴/۱۵.

کتابشناسی توصیفی

۱. قدردان قراملکی، محمد حسن. معجزه در قلمرو عقل و دین، چاپ اول، ۱۳۸۱.

معجزه چیست؟ آیا امری ممکن و سازگار با عقل است یا از آموزه‌های خرد‌گریز و خرد ستیز ادیان الهی است؟ فاعل معجزه کیست و آیا ناقض قوانین طبیعی و اصل علیت است؟ آیا ارزش معرفتی اعجاز در سطح منطقی و برهانی است یا در سطح روان‌شناختی و اقلانی؟ دلایل مخالفان چیست؟ ابن‌راوندی، فخر رازی، دیوید هیوم، جان هاسپرز و امثال آنها چه دلایلی دارند؟ در این اثر تلاش شده تا با رویکرد کلامی - فلسفی با سؤال‌های فوق پاسخ داده شود.

۲. نیکزاد، عباس، صراط مستقیم. مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی، ۱۳۸۰.

ربط و نسبت ادیان متعدد با صدق و حقایق کددام است؟ آیا می‌توان گفت که همه آنها بهره‌ای از حقیقت دارند، یا تنها یکی حق است و بقیه باطل! آنچه امروزه در جامعه ما تحت عنوان کثرت‌گرایی دینی، یا پلورالیسم دینی مطرح است، یکی از پاسخ‌های ارائه شده به پرسش فوق است. کتاب حاضر قرائت دکتر سروش از پلورالیسم دینی را مورد نقد و بررسی قرار داده است.

۳. سلیمانی، امیری. نقد برهان ناپذیری وجود خدا، مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی، ۱۳۸۰.

اثبات وجود خداوند از دیرباز وجهه همت فیلسوفان بوده است و حاصل تلاش آنان براهین متعددی است که بر وجود خداوند اقامه کرده‌اند. ارزیابی اعتبار این براهین از دل مشغولی‌های عمده فلسفه دین است. کتاب حاضر در صدد پاسخ گفتن به این پرسش اساسی است که آیا می‌توان بر وجود خدا برهان اقامه کرد، و آیا برهان‌های اقامه شده قابل دفاعند.

نویسنده در این کتاب ابتدا سخن کسانی را نقد می‌کند که وجود خدا را به کلی برهان‌ناپذیر می‌دانند. ویلیام اکامی، هیوم و راسل در این دسته قرار دارند. سپس اشکالاتی را که به هر یک از براهین سنتی وجود خدا وارد شده، پاسخ می‌گوید اشکال‌های کانت در این دسته می‌گنجد. در نهایت استدلال‌هایی را که علیه وجود خدا اقامه شده است، رد می‌کند، تعارض علم خدا با اختیار انسان و مشکل شر از این جمله‌اند بدین ترتیب نویسنده نتیجه می‌گیرد که وجود خدا برهان‌پذیر است، براهین وجود شناختی، صدیقین و جهان شناختی برای اثبات وجود خدا کافی اند و اشکال‌ها به وجود خدا کار آمد نیستند.

این اثر، کتاب برگزیده سال ۱۳۸۰ کنگره دین پژوهان می‌باشد.

۴. شیروانی، علی. مبانی نظری تجربه دینی، مطالعه تطبیقی و انتقادی آرای ابن عربی و رودولف آتو، ۱۳۸۱.

«تجربه دینی» از مفاهیم عمیق و بنیادین دین پژوهی در روزگار ماست. انسان با فطرت پاک خویش در مقطعی از زندگی نحوه مواجهه خود را با «امر قدسی» به خوبی حس می‌کند. از روزگاران کهن، عارفان و اندیشه وران از این مقوله سخن گفته‌اند خصوصاً عارفان حکیم در بحث عرفان نظری از آن بحث کرده‌اند. محی الدین ابن عربی - پدر عرفان نظری - از عارفان است که به تفصیل در این باره بحث کرده است دانشوران غربی نیز مباحث جذاب و خواندنی در این باره دارد. اتو یکی از آن هاست. در این کتاب، میان دیدگاه‌های ابن عربی و اتو در خصوص «تجربه دینی» مقایسه شده و نکته‌های تازه‌ای در عرصه دین پژوهی عرضه شده است.

۵. احمدی، محمد امین. تناقض نما یا غیب نمودن. مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی، ۱۳۷۸.

معجزه از مباحثی است که در نظام‌های کلامی و فلسفی مختلف مورد کاوشی قرار گرفته است. کتاب، به بررسی تطبیقی مسأله معجزه بین فلسفه غرب و فلسفه اسلامی پرداخته و

رهیافت‌ها و نظرگاه‌های اندیشمندان غربی و مسلمان را گزارش کرده و مورد مقایسه، تحلیل و نقد قرار داده است. «تعریف معجزه»، «امکام وقوع معجزه»، «اثبات و نوع معجزه» و «وجه دلالت معجزه»، از مباحث این کتاب است. این اثر به عنوان کتاب سال ۱۳۷۸ حوزه علمیه و کتاب برگزیده سال ۱۳۷۸ کنگره دین پژوهان معرفی شده است

ع قدردان قراملکی، محمد حسن. خدا و مسأله شر، چاپ دوم، ۱۳۸۰.

وجود شرور و کژی‌ها در عالم طبیعت، هر متفکری را به اندیشه وا می‌دارد که چرا در صنع خداوند قادر، علیم و خیرخواه محض، شرور هست. فلاسفه ملحد، شرور را با اصل وجود آفریدگار متعالی و یا با یکی از صفات قدرت، علم و خیر خواهی او، ناسازگار می‌بینند و در مقابل فلاسفه و متکلمان خداشناس، نظریات و راه حل‌های مختلفی را در دفاع از صفات کمالی خداوند ارائه کرده‌اند. «خدا و مسأله شر» برای تبیین نظریات مختلف در این زمینه، به نگارش در آمده است. نویسنده پس از اشاره به اهمیت و پیشینه و تعریف مفهومی و مصداقی شر، در دو بخش به تحلیل و بررسی عقلانی سیزده راه حل می‌پردازد: در بخش اول، راه حل‌هایی مورد کاوش قرار می‌گیرد که با آموزه‌های دینی نا همخوانی ندارد. از میان ده نظریه ارائه شده، هشت راه حل را، پاسخگوی بخشی از شبهات می‌داند. از نکته‌های شایان توجه این بخش، نقد نظریه نیستی انگاری شر و نظریه ارسطو است. در بخش دوم، به سه نظریه (ارگانیسم جهانی، کرانمندی صفات خدا و ثنویت) اشاره شده که پذیرفتن آنها با مبانی دینی ناهمخوانی دارد. این اثر به عنوان کتاب سال ۱۳۷۷ حوزه علمیه معرفی شده است.

۷. قائمی نیا، علیرضا، تجربه دینی و گوهر دین، مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی، ۱۳۸۱.

بحث تجربه دینی اگر نگوئیم مهمترین بحث کلام جدید است، یکی از مهمترین مباحث آن است. این بحث در دوره مدرن میان برخی از متکلمان مسیحی، از قبیل شلایر ماخر، اتو و واخ رونق گرفت. آن‌ها برای نجات دادن مسیحیت از انتقاداتی که در دوره مدرن مطرح شد گوهر و هسته مسیحیت را نوعی تجربه دینی دانستند. تجربه گرایی دینی به طور کلی، گرایشی است که گوهر دین را تجربه دینی می‌داند. در این اثر این گرایش و عوامل پیدایش آن مورد بررسی قرار گرفته‌اند و در فصل اول مبادی تصویری و تصدیقی بحث تجربه دینی بیان شده‌اند. تعریف‌های مختلف تجربه دینی و تقسیمات آن را می‌توان از این فصل جُست. در فصل دوم، گرایش‌های متفاوت تجربه گرایی دینی کالبد شکافی شده‌اند و فصل سوم به

بخشی معرفت‌شناختی که تأثیری عمیق در مباحث تجربه‌دینی به طور عام و تجربه‌گرایی دینی به طور خاص دارد اختصاص یافت است. این اثر در حقیقت حلقه‌ای مفقود از مباحث تجربه‌دین را مورد تحلیل و بررسی قرار داده است.

۸. آلستون، پییر، لگنهاوزن، محمد؛ بینگر، میلتن، دین و چشم اندازه‌های نو، ترجمه توکلی، غلامحسین، مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۸۰.

دین مقوله‌ای است که از بدو پیدایش انسان به انحای مختلف با او بوده و با جان او سرشته شده است. به تحقیق درباره دین و تأملی در آن از دغدغه‌های همیشگی بشر بوده است. کتاب حاضر مجموعه‌ای است از هشت مقاله چهارمقاله اول از آن «پی آلستون» است و سه مقاله بعد از «میلتن بینگر» و آخرین مقاله از دکتر محمد لگنهاوزن. هر یک از نویسندگان از دیدگاهی به دین پرداخته‌اند، آلستون، چون فیلسوف دین است از منظر فلسفی به دین نگرسته است و میلتن به عنوان جامعه‌شناسی دین و روانکاوی اجتماعی به آن پرداخته است و نویسنده سوم، به رابطه دین با معرفت‌شناسی می‌پردازد.

۹. مونتگمری وات، ویلیام، ترجمه محمودی، حقیقت دینی در عصر ما، ابوالفضل، مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی، ۱۳۷۹.

جایگاه دین در دنیای جدید و در مواجهه با مسائل پیچیده دهکده جهانی، از مسائل عمده عصر حاضر است که با تمام دوران گذشته تاریخ بشر تفاوت دارد. در این عصر که سکولاریزم فراگیر شده و عقلانیت مسلط غربی بر آن است تا دین را نادیده بگیرد. کوشش برای یافتن مبانی نظری هم بستگی ادیان و بازیابی حقایق اصیل و مشترک دینی، تلاش شایسته‌ای است که می‌تواند پاسخ‌گوی نیازهای انسان معاصر باشد. اثر حاضر ثمره تلاش پروفیسور «ویلیام مونتگمری وات» استاد سرشناس و برجسته مطالعات غربی و اسلامی، در این زمینه است.

۱۰. اقبال لاهوری، محمد. احیای فکر دینی در اسلام. پیشگفتار سلیم نیساری. ترجمه احمد آرام. تهران، کانون نشر پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۵۶. شش + ۲۳ ص، وزیر.

۱۱. ایورت، جان ر. مذهب در آزمایشها و رویدادهای زندگی بشر. ترجمه مهدی قائنی. قم و تهران، انتشارات دارالفکر با همکاری شرکت سهامی انتشار، ۱۳۴۸. ۲۰۶ ص، جیبی.

نویسنده در این اثر به تحلیل روانشناختی و جامعه‌شناختی دین پرداخته و کوشیده است آثار و

نتایج دین را در زندگی فردی و اجتماعی تبیین کند و اهمیت آن را نشان دهد. در پاره اول کتاب با عنوان «مذهب چیست؟» از این مسائل سخن رفته است: تعریف مذهب، مذهب و فلسفه، مذهب و علم کلام، مذهب و اخلاق، مذهب و فرهنگ. پاره دوم کتاب با عنوان «خصوصیات بارزه مذهب مشتمل است بر: مقدسات، خدا یا خدایان، عبادت، داستانهای مذهبی و الهام، روح، رستگاری. خاتمه کتاب درباره «مذهب و آینده» است. ۱۲. باریور، ایان. علم و دین. ترجمه بهاءالدین خرمشاهی. تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۲. ن + ۵۳۳ ص، وزیری.

نویسنده کتاب فیزیکدان و صاحب کرسی ادیان و متکلم برجسته‌ای است. در پیشگفتار مترجم به مقام و موقع علمی نویسنده و کتاب او و چگونگی ترجمه آن به فارسی اشاره رفته است.

«علم و دین کتابی است در تطبیق فلسفه علم و دین و به کندوکاو در روشهای پژوهش در علم و دین و رابطه انسان با طبیعت و رابطه خداوند با طبیعت و رهبردی که به ویژه در سه قرن اخیر در حوزه علم و دین نسبت به این مسائل معمول بوده می‌پردازد.» (ص ح - ط)

یکی از منتقدان در معرفی کتاب حاضر گفته است: «این کتاب تحلیل منظمی است از واکنشهای قدیم و جدید به معارضه جویی علم در برابر اندیشه دینی (مسیحی). سه کانون اصلی کتاب عبارتست از: ۱) قدرت و محدودیتهای روشهای علم ۲) شناخت طبیعت انسان، آنچه‌آنکه در علم، بعنوان یک مکانیسم زیست شیمیائی مطرح است ۳) بررسی امکان دست و دخالت داشتن خداوند در امور جهانی که قانونمند است (و تفسیر معتقداتی چون آفرینش و مشیت)» (ص ی).

مؤلف نیز در مقدمه کتاب گفته است: «یکی از هدفهای اصلی این کتاب، برقراری پیوند بین فلسفه دین و فلسفه علم است، یعنی بررسی تطبیقی مسایل شناخت‌شناسی، متافیزیک و تحلیل زبانی در هر دو حوزه.» (ص ۱۲).

کتاب حاضر مهمترین و مفصلترین اثری است که درباره علم و دین به فارسی منتشر شده است. گروههایی را که نویسنده به عنوان خوانندگان اصلی این کتاب در نظر داشته عبارتند از: اهل علم و دانشجویان رشته‌های علمی و روحانیون و طلاب حوزه‌های علمیه. (ص ۱۳)

عنوان مباحث اصلی کتاب عبارت است از: فیزیک و متافیزیک در قرن هفدهم، خداوند و

طبیعت در قرن هجدهم، زیست‌شناسی و الهیات در قرن نوزدهم، علم و دین در قرن بیستم، روش‌های علم از علوم تا علوم انسانی، روش‌های دین، زبان‌های علم و دین، فیزیک و عدم تعین، زندگی و ذهن، تکامل و آفرینش، خداوند و طبیعت. برای آشنایی بیشتر با کتاب مزبور رجوع شود به: بهاء‌الدین خرمشاهی. «پرسش و پاسخ پیرامون کتاب 'علم و دین'».

کیهان فرهنگی. سال اول، شماره هشتم، آبان ۱۳۶۳. ص ۲۸۳۱.

۱۳. باهنر، محمد جواد. رابطه علم و دین. تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۱. ۱۱۲ ص، رقعی.

به نظر نویسنده پیدا شدن فکر ناسازگاری علم و دین ریشه در جهان مسیحیت دارد و ناشی از برخورد نادرست کلیسا با دانشمندان است. ولی در اسلام به علم اهمیت داده شده و این دین مروج علم و پایه‌گذار تمدنی بزرگ بوده است و میان اسلام و علم ناسازگاری وجود ندارد. نویسنده برای اثبات این مدعا نخست از برخورد کلیسا با دانشمندان سخن گفته و سپس به شرح نظر اسلام درباره علم و از جمله علوم تجربی پرداخته و آنگاه به تاریخ علوم در اسلام اشاره کرده است.

برخی از عناوین کتاب عبارت است از: تصور ناسازگاری علم و دین، رابطه قرآن با مسائل علمی و تجربی، خطر سعی در تطبیق دادن کلیه مسائل جدید بر آیات قرآن، رابطه علم و معجزه، تاریخ علوم اسلام، رکود علمی جامعه اسلامی، موقعیت دین در جامعه صنعتی و علمی.

۱۴. جوادى املی، عبد الله. شریعت در آینه معرفت. ویراسته حمید پارسا. چاپ اول: [تهران]، مرکز نشر فرهنگی رجاء، ۱۳۷۲. ۴۵۶ ص، رقعی.

کتاب مزبور عهده‌دار دین‌شناسی و بررسی مبادی و اصول موضوعه فلسفی معرفت‌شناسی و تحلیل معرفت‌شناسانه معرفت‌شناسی و تمایز دین‌شناسی و معرفت‌شناسی دین است. نویسنده به طور ضمنی کتاب قبض و بسط تئوریک شریعت به قلم عبد الکریم سروش را مورد نقادی قرار می‌دهد. به نظر نویسنده «اگر فلتاتی چند در احیاء العلوم غزالی، مرحوم ملامحسن فیض را واداشت که احیای او را تهذیب بلکه احیاء نماید، لغزش‌های فراوانی که در فرضیه قبض و بسط وجود دارد، ایجاب می‌نماید که آن را تهذیب بلکه احیاء نمود.» (ص ۸۹).

عنوان برخی از مباحث کتاب چنین است: ثبات و تحول فهم شریعت، معنای نسبیت، مبادی تصویری و تصدیقی مسأله قداست، احیاء معرفت دینی، حقیقت دین، ثبات و بازسازی دین، دین فهمی و دین داری، مسانخت علم و ایمان، علم و دین، همراهی وحی و عقل، خاتمیت و کمال دین و تفاسیر مختلف از آن، معرفت دینی، ثبات و تغییر معرفت دینی، معرفت‌شناسی و مبادی آن، بازیگری و تماشا، داوریه‌های درجه نخست و داوریه‌های معرفت‌شناسی، معرفت‌شناسی و مسأله نسبیت، تقدس مفاهیم دینی در فهم بشری، احیاء و اماتة معرفت دینی.

۱۵. جیمز، ویلیام، دین و روان. ترجمه مهدی قائمی. چاپ دوم. قم، انتشارات دارالفکر، ۱۳۶۷. ۲۰۸ ص، رقعی.

اصل کتاب با عنوان تنوع تجارب دینی، حاصل بیست سخنرانی ویلیام جیمز، فیلسوف و روانشناس آمریکایی و پایه‌گذار دیدگاه (یا مکتب) پراگماتیسم است. او این سخنرانیها را در سالهای ۱۹۰۱-۱۹۰۲ ایراد کرده و از آن کتابی در بیست فصل ساخته که کتاب حاضر ترجمه شش فصل آن است. جیمز در این کتاب کوشیده آثار و نتایج دین را بررسی و اعتقاد به دین را از لحاظ روانشناسی مطالعه کند.

عنوان مباحث کتاب چنین است: در پیرامون موضوع، واقعیت جهان نادیدنی، تصوف و عرفان، فلسفه و مذهب، مذهب در عمل و ارزش زندگی مذهبی.

۱۶. حسینی طهرانی، سید محمد حسین. نگرشی بر مقاله بسط و قبض تئوریک شریعت دکتر عبدالکریم سروش.

چاپ اول: بی م، مؤسسه ترجمه و نشر دوره علوم و معارف اسلام، ۱۴۱۵ ق. ده+ ۴۰۳ ص، وزیری.

کتاب حاضر که بیشتر در ضمن جلد دوم از کتاب نور ملکوت قرآن (اثر دیگر همین نویسنده) منتشر شده بود، در نقد مقالات قبض و بسط تئوریک شریعت از دکتر سروش است. نویسنده در این کتاب به نقد دو مقاله از مقالات قبض و بسط تئوریک شریعت پرداخته و همواره از این مقالات با عنوان بسط و قبض تئوریک شریعت یاد کرده است.

به نظر نویسنده در مقالات قبض و بسط «به قرآن کریم وحییت آن و ابدی بودن آن ایراد شده است؛ به تمام مقدسات و حقائق عالم ایراد شده است. در این مقاله روح وجان مکتب

شکاکيون و سوفسطائيون و هگل مشربان ارائه و تايد شده است. در اين مقاله منظور به عزلت کشيدن شريعت و قرآن است... التزام بدین نظريه، التزام به هدم شريعت است و انکار اصل شريعت و انکار خدا، و انکار قرآن، و انکار سنت محمدی است.» (ص ۳۷۴).

به نظر نویسنده ده اشکال مهم به مقالات قبض و بسط وارد است. از این رو مطالب کتاب به ده پاره تقسیم شده و در هر پاره به طرح یک اشکال، به ترتیب ذیل، پرداخته شده است: اصالت و ابدیت دین الهی و محدودیت فهم بشری، عظمت و تقدم علوم اسلامی بر علوم امروزی، اساس حوزه‌های علمیه بر قرآن و عرفان است، اعراض روشنفکران از مبانی اسلامی در اثر فرهنگ خارجی، مجاز و استعاره قرآن عین صدق و بلاغت است، تعدی از ظهورات قرآن اسقاط حجیت قرآنست، برهان علامه طباطبائی در استناد علل طبیعی به علل مجرده، منطوق قرآن حجیت عقل و یقین است، نه فرضیه‌های وهمی، فطرت راه تکوینی کمال و احکام فطری رساننده به کمالند، نظریه تبدیل انواع صرف فرضیه بوده و دلیل قطعی ندارد.

۱۷. خرمشاهی، بهاء‌الدین، جهان غیب و غیب جهان: سه مقاله در علم کلام جدید. چاپ اول: [تهران]، انتشارات کیهان، ۱۳۶۵. ۱۲۶ ص، وزیری.

شامل سه مقاله است: شرطبندی پاسکال، کرامات و خوارق عادات، عدلی الهی و مسأله شر. مقاله دوم پیشتر در مجله کیهان فرهنگی (سال دوم، شماره اول) و مقاله سوم در نشر دانش (سال چهارم، شماره پنجم) منتشر شده بود. در مقاله «شرطبندی پاسکال» نخست اجمالی از زندگی و مقام فکری - فلسفی پاسکال تشریح شده و آنگاه ذیل عنوان «پیشینه شرطبندی» خاطر نشان شده که شرطبندی پاسکال در فرهنگ شرق و غرب سابقه دارد و سپس به سابقه آن به اجمال اشاره رفته است. در پایان ذیل عنوان «نقد و نظر» به سنجش این شرطبندی پرداخته و ضمن دفاع از آن گفته شده که «بحث و برهان شرطبندی پاسکال، قوت قابل ملاحظه‌ای دارد».

در مقاله «کرامات و خوارق عادات» نخست نمونه‌هایی از خوارق عادات یا پدیده‌های پاراپسیکولوژیک تبیین شده و سپس نظر بعضی از عرفا، فلاسفه، متکلمان و مخالفان آورده و آنگاه به تبیین نظریه دین و علم پرداخته شده است. مقاله سوم با عنوان «عدل الهی و مسأله شر» که در اصل به صورت نقد و نظر بر کتاب عدل الهی، اثر استاد شهید مرتضی مطهری

نوشته شده دامنه آن فراتر از نقد عادی است و در آن به پیشینه بحث عدل الهی و موضوع شر اشاره رفته و به ویژه بر نظریات ملاصدرا و لایب نیتس انگشت نهاده شده است. مقالات فوق در کتاب دیگر نویسنده به نام سیر بی سلوک (چاپ اول: تهران، انتشارات معین، ۱۳۷۰) هم چاپ شده است.

۱۸. خرمشاهی، بهاءالدین (مترجم). دین پژوهی، به انضمام سال شمار زندگی میرچا الیاده. چاپ اول: تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی (پژوهشگاه)، ۱۳۷۲. دا، ۲۳۷ ص، وزیری.

در پیشگفتار کتاب به زندگی و اندیشه میرچا الیاده و محتوای دایرة المعارف دین اشاره شده و سپس «سالشمار زندگی میرچا الیاده»، نوشته میرچا هاندوکا، ترجمه محمد علی صوتی، آمده است.

عناوین مقالات این کتاب عبارت است از: دین، نوشته وینسوتن کینگ، دین پژوهی، نوشته سیمور کین و اریک شارپ، پدیدارشناسی دین، نوشته داگلاس آن. در مقاله دین از این مسائل سخن رفته است: تعریفات، ویژگیهای متمایز تجربه دینی، ویژگیهای و ساختارهای حیات دینی، دین و تجدد. در مقاله دین پژوهی به این مسائل پرداخته شده است: آنچه بر دین پژوهی علمی جدید اثر نهاد، سرآغاز دین پژوهی تطبیقی. در مقاله پدیدارشناسی دین از این مسائل سخن رفته است: کاربردهای این اصطلاح، پدیدارشناسی فلسفی، پدیدارشناسی دین و تاریخ ادیان.

۱۹. خرمشاهی، بهاءالدین (مترجم). دین پژوهی. چاپ اول: تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۷۳. د، ص ۲۳۸، ۴۶۰ [۲۲۳ ص]، وزیری.

ترجمه نه مقاله از دایرة المعارف دین است. در مقاله «فلسفه و دین» نوشته جان اسمیت، به این مسائل پرداخته شده است: ماهیت دین و فلسفه و پیوند آنها با یکدیگر، تأثیر فلسفه کانت و معیار معنای تجربه گرایانه، از سر گرفتن گفت و گو بین دین و فلسفه. در مقاله «فلسفه دین»، نوشته وینه پراودفوت، به بحث درباره «توجیه عقاید دینی» و «توصیف و تحلیل زبان دینی و عمل و عقیده» پرداخته شده است. مقاله «روانشناسی دین»، نوشته جیمز هیزیگ، عهده‌دار بحث درباره تاریخ و پیدا شدن و تحول روانشناسی دین و نظریه پردازان بزرگ آن و ویژگیهای مهم آن است. در مقاله «روان درمانی و دین» نوشته مایکل کلیفورد، از رابطه میان

روان‌درمانی و دین بحث شده و به نظریات فروید و یونگ اشاره گردیده است. مقاله «تعدد ادیان»، نوشته جان هیک، که نام نویسنده‌اش گفته نشده، عهده‌دار بحث درباره انحصار انگاری و شمول انگاری ادیان است. در مقاله «جامعه‌شناسی دین» نوشته وینستون دیویس، به چهار دوره جامعه‌شناسی دین و چگونگی پیدا شدن آن و نظریه پردازان آن پرداخته شده است. «جامعه‌شناسی و دین» نوشته رابرت نیسبت، عنوان مقاله دیگری است و در آن به رشد این رشته و مسائل آن پرداخته شده است. در مقاله «باستان‌شناسی و دین» نوشته آرتور آندرو دیمارست، به کمک‌های باستان‌شناسی به دین اشاره شده است. و سرانجام در آخرین (نهمین) مقاله با عنوان «علم و دین»، نوشته استانی جکی، به مناسبات و معارضات علم و دین پرداخته شده است.

مترجم در پیشگفتار گفته است که این کتاب شامل هشت مقاله است. سپس عنوان هشت مقاله را آورده است؛ حال آنکه در کتاب نه مقاله آمده است.

۲۰. سروش، عبدالکریم. قبض و بسط تئوریک شریعت: نظریه تکامل معرفت دینی. چاپ سوم: [تهران]، مؤسسه فرهنگی صراط، ۱۳۷۳. ۶۸۳ ص، وزیری. جلد ششم از هفت جلد کتاب درباره کلام جدید است که تاکنون دیگر جلد‌های این مجموعه به چاپ نرسیده است.

چاپ اول کتاب حاضر در سال ۱۳۷۰ و چاپ دوم آن در سال ۱۳۷۱ منتشر شده بود. چاپ حاضر با اصلاحات و اضافاتی منتشر شده و ناشر وعده داده است که دیگر «به چاپ‌های بعدی این کتاب هیچ مقاله و مطلبی اضافه نمی‌شود».

عنوان کتاب برگرفته از عنوان یک مقاله آن است که شامل چهار بخش است و نخست به صورت سلسله مقالاتی در مجله کیهان فرهنگی (از اردیبهشت ۱۳۶۷ تا خرداد ۱۳۶۹) منتشر شده بود. این مقالات مهمترین بخش کتاب است و دیگر مطالب کتاب، شرح و خلاصه و پاسخ به نقدهایی است که بر این مقالات نوشته شده است. مقالات مزبور از آغاز انتشار مخالفت‌های بسیار برانگیخت و کتابها و مقالات متعددی در نقد و رد آن نوشته شد که سپس به آنها اشاره خواهد شد.

کتاب حاضر پس از فهرست تفصیلی آن در بیست و دو صفحه و مقدمه‌های چاپ اول و دوم و سوم آن، در چهار بخش و یک بخش ضمیمه سامان داده شده است. بخش اول با عنوان

«فهم دین و کلام جدید» که درسهای مؤلف در دانشگاه امام صادق علیه السلام است.

بخش دوم، که مهمترین و جنجال انگیزترین بخش کتاب است، شامل چهار مقاله با عنوان «قبض و بسط تئوریک شریعت» است و مدعای آن «جدایی دین از معرفت دینی و تاریخت معرفت دینی و تابعیت آن نسبت به معارف بشری است». (ص ۳۱).

بخش سوم مشتمل بر سه مقاله با عنوان «موانع فهم نظریه تکامل معرفت دینی» است. این مقالات پاسخ غیر مستقیم به مخالفان نظریه قبض و بسط و تشریح سوء فهمهایی است که صورت گرفته است.

بخش چهارم شامل دو مقاله است: مقاله اول با عنوان «لب لباب نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت»، خلاصه مقالات قبض و بسط به قلم دکتر آرش نراقی است. مقاله دوم با عنوان «قبض و بسط در میزان بحث و نقد» که در اصل سخنرانی مؤلف در نشست جمعی از طلاب حوزه علمیه قم است، عهده‌دار توضیح نظریه قبض و بسط و پاسخ به پرسشهاست.

پایان بخش کتاب، ضائیم آن است و در بردارنده پنج مقاله اول ذیل عنوان «نقدها را بود آیا که عیاری گیرند»، پاسخ به نقد حجة الاسلام صادق لاریجانی بر نظریه قبض و بسط است. مقاله دوم با عنوان «عمارت کردن قلعه سلطان»، پاسخ اجمالی به سه کتابی است که در نقد نظریه فوق منتشر شده که سپس به مشخصات آنها اشاره خواهیم کرد. «دعوی درویشی و وعده خاموشی» عنوان سومین مقاله است که عهده‌دار پاسخ به نقد دیگر حجة الاسلام لاریجانی است. مقاله چهارم ذیل عنوان «پاسخ به مقاله ثبات و تغییر در اندیشه دینی» پاسخ به نقد دکتر حبیب الله پیمان بر نظریه قبض و بسط است. پنجمین و آخرین مقاله با عنوان «باز آموزی پارادکس تأیید، فکر دینی و جدال با مدعی» به قلم حمید وحید دستجردی است. مقاله مزبور عهده‌دار تبیین «پارادکس تأیید» و «تحول فکر دینی» و در نقد دیدگاه حجة الاسلام لاریجانی است.

گفتنی است درباره نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت، مقالات و کتابهای متعددی نوشته شده است. در ذیل مشخصات کتابهایی را که درباره آن نوشته شده است، به ترتیب تاریخ انتشار آنها، می‌آوریم.

کتابهای ذیل در نقد و رد آن است و در این کتابشناسی توصیف خواهند شد:

حسین غفاری. نقد نظریه شریعت صامت (بررسی انتقادی مقالات قبض و بسط شریعت از

- دکتر سروش). چاپ اول: [تهران]، انتشارات حکمت، ۱۳۶۸، ۳۳۷، ص، رقی.
- عطاء الله کریمی. فقر تاریخیگری. (بررسی انتقادی مقالات قبض و بسط شریعت از دکتر سروش). چاپ اول: [تهران]، چاپ و نشر علامه طباطبائی ۱۳۶۹، ۴۱۴، ص، رقی. نمودار.
- صادق لاریجانی. معرفت دینی: نقدی بر نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت. چاپ اول: [تهران]، مرکز ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۷۰. بیست + ۳۱۱، ص، وزیری.
- صادق لاریجانی، قبض و بسط در قبض و بسطی دیگر. چاپ اول: [تهران]، مرکز ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۷۲. ۱۰۲، ص، وزیری.
- عبدالله جوادی آملی. شریعت در آینه معرفت. ویراسته حمید پارسا. چاپ اول: [تهران]، مرکز نشر فرهنگی رجاء، ۱۳۷۲. ۴۵۶، ص، رقی.
- سید محمد حسین حسینی طهرانی. نگرشی بر مقاله بسط و قبض تئوریک شریعت دکتر عبدالکریم سروش. چاپ اول: بی م، مؤسسه ترجمه و نشر دوره علوم و معارف اسلامی، ۱۴۱۵ ق. ده + ۴۰۳، ص، وزیری.
۲۱. غفاری، حسین. نقد نظریه شریعت صامت (بررسی انتقادی مقالات قبض و بسط شریعت از دکتر سروش). چاپ اول: [تهران]، انتشارات حکمت، ۱۳۶۸. ۳۳۷، ص، رقی.
- نخستین کتابی است که علیه مقالات قبض و بسط تئوریک شریعت از دکتر سروش منتشر شده است. مطالب کتاب در نقد دو بخش از آن مقالات است و در ضمیمه کتاب «نقد اجمالی بر مقاله سوم» قبض و بسط آمده است.
- عنوان برخی از مطالب کتاب عبارت است از: ویژگی هائی از مقالات قبض و بسط، مدعی بزرگ، نقد برهان منطقی، نقد و بررسی اشکالات مؤلف در معارف اسلامی و تحریفات مؤلف در کلمات علامه طباطبائی (قدس سره)، آشنائی با نظریه شریعت صامت، نسبیت حقیقت مبنای نظریه شریعت صامت، اجتهاد در «اجتهاد».
۲۲. فراستخواه، مقصود. یادداشت‌هایی بر روند «احیاء، اصلاح و بازسازی اندیشه دینی»، د ۱: مدخل و کلیات: دین، خرد، دانش. چاپ اول: تبریز، مؤلف، ۱۳۶۸. ۲۵۸، رقی.
- در فصل اول با عنوان «خرد و دانش بشر» از دین، علم، ویژگیهای علم، سیانتیسم و پوزیتیویسم سخن رفته است. فصل دوم با عنوان «دین»، درباره حس دینی، روش شناخت در دین و ارکان اساسی شناخت دینی است. در فصل سوم ذیل عنوان «نقش عقل و علم در

عرصه شناخت دینی» از عقل و اصول دین، عقل و فروع دین و مغالطه‌های در شناخت دینی
 حث شده است. فصل چهارم درباره «زبان دین» است و در فصل پنجم به «علم و دین،
 تفاوت‌ها و تشابه‌ها، خلط مطائل و تعارضات آن دو و رفع نزاع» اشاره رفته است. در فصل
 ششم از «موضع اسلام در قبال عقل و علم» سخن رفته و فصل هفتم ذیل عنوان «مروری
 تاریخی و نتیجه‌گیری پیشنهادی» است.

۲۳. فرامرز قراملکی، احد. مجموعه کلام جدید، ج ۱: موضع علم و دین در خلقت انسان.
 چاپ اول: تهران، مؤسسه فرهنگی آرایه، ۱۳۷۳. ۱۷۲ ص، رقعی.

در فصل اول کتاب از تعریف علم کلام، مفهوم تجدد در کلام جدید و علم و دین، به عنوان
 یکی از مسائل مهم در کلام جدید، سخن رفته است. فصل دوم عهده‌دار طرح تئوری داروین و
 ابعاد تعارض آن با اندیشه دینی و موضع متکلمان در برابر آن است. از فصل سوم تا هشتم
 کتاب به گزارش آرای دانشمندان مسلمان درباره تئوری تکاملی پرداخته شده است. مؤلف
 آرای دانشمندان مسلمان را درباره خلقت انسان از نظر قرآن و تئوری تکاملی، به شش دسته
 تقسیم کرده و در هر فصل به گزارش آن پرداخته است. به نظر مؤلف «دانشمندان مسلمان
 متناسب با تصویری که از ابعاد مختلف تعارض علم و دین دارند، راه حلی را برای رفع تعارض
 تئوری داروین با اندیشه دینی ارائه کرده‌اند. اگر چه آنها سعی کرده‌اند راه حلی شایسته و متقن
 ارائه دهند، ولیکن در اغلب موارد مبانی معرفتی و لوازم منطقی راه حل ارائه شده مورد توجه
 قرار نگرفته است و به همین دلیل، گاهی نظریه‌ای که برای رفع تعارض تئوری داروین با
 تعالیم دینی ارائه شده است، خود تعارض تازه‌ای را برانگیخته است.» (ص ۱۶).

۲۴. فرهیخته، نورالدین. داروین‌سیسم و مذهب: نبرد اندیشه‌ها در زیست‌شناسی. [تهران]،
 کتابفروشی دهخدا، بی تا. ۱۵۸ ص، وزیری.

کتاب مزبور خلاصه ترجمه‌ای است از کتابی با عنوان داروین‌سیسم و مذهب، اثر ژ. گورف، از
 سلسله انتشارات به زبانهای خارجی چاپ مسکو در سال ۱۹۶۰ که مترجم بر آن توضیحاتی
 افزوده و مطالبی از آن حذف کرده است. در این کتاب ضمن تبیین نظریه داروین و تأیید آن،
 گزارشی از برخورد کلیسا با داروین‌سیسم به دست داده شده است. مطلب کتاب در هفت فصل با
 عنوانهای ذیل، گنجانده شده است: اثر محافل روحانی بر زیست‌شناسی پیش از داروین، رد
 فرضیه انقلابات عظیم و فاجعه‌های ناگهانی در سطح زمین، داروین‌سیسم و نتایج فلسفی آن،

تلقی داروینیسیم توسط دانشمندان و مردمان معاصر داروین، مسأله فینالیسم در طبیعت، منشأ انسان، نتیجه دکترین داروین.

۲۵. کریمی، عطاء الله. فقر تاریخیگری (بررسی انتقادی مقالات قبض و بسط شریعت از دکتر سروش). چاپ اول: [تهران]، چاپ و نشر علامه طباطبائی، ۱۳۶۹. ۴۱۴ ص، رقعی، نمودار. به نظر نویسنده: «مدعای قبض و بسط با همه تفصیل و تطویل به کار رفته در عبارات و مطالب آن، فاقد ارزش منطقی و بار علمی است. اگر در نگارش آن، نظم و ترتیب مقدمات و تقدیم و تأخیر مقومات و ارکان آن، منطقی مرعی می‌گشت، بطلان آن واضح می‌نمود.» (ص ۳۳).

عنوان برخی از مباحث کتاب چنین است: آشفتگی‌های قبض و بسط، آشنائی با مدعای قبض و بسط، کثرت دعاوی، ادراکی بودن تحول و ترابط، رکن مدعا: صامت بودن شریعت، شریعت صامت نیست، معرفت روشمند مطلوبست یا صحیح و روشمند، روابط ادراکات، روابط نامربوط، رابطه صوری ادراکات، رابطه غیر صوری ادراکات، رابطه متسقیم ادراکات، تحول معارف یا تکامل آن، هماهنگی علوم و معارف بشری، هماهنگی اندیشه‌های هر متفکر، تحقیق با همه اندوخته‌های ذهن، غیر قابل اثبات بودن مدعای قبض و بسط.

۲۶. کمپانی، فضل الله. ماهیت و منشاء دین. [تهران]، انتشارات فراهانی، ۱۳۶۲. پنج + ۲۶۳ ص، وزیری.

شامل دو بخش است: عقاید مخالفین درباره دین، حقیقت دین و منشاء آن. در بخش اول عقاید مخالفین درباره علت پیداشدن دین (خرافات، ترس، جهل، وضع اقتصادی، سرکوبی غریزه جنسی و...) به اختصار نقد شده است. در بخش دوم از برهانهای اثبات وجود خدا، کیفیت شناسایی پیغمبران، اعجاز قرآن و جاودانگی اسلام سخن رفته است.

۲۷. گیتون، ژان و گریشکا بوگدانف. خدا و علم: به سوی متارنالیسم. ترجمه عباس آگاهی. چاپ اول: تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۰. ۱۷۶ ص، رقعی.

ژان گیتون عضو فرهنگستان فرانسه و از بزرگترین فیلسوفان کاتولیک مذهب غرب است. گریشکا و ایگور بوگدانف هر دو دکتر در فیزیک کیهانی و فیزیک تئوریک هستند. کتاب حاضر حاصل گفتگوهای آنهاست و نخست در سال ۱۹۹۱ میلادی در فرانسه منتشر شد و بس مورد استقبال قرار گرفت.

«برای نخستین بار در این کتاب که به زبانی نسبتاً ساده نگاشته شده است، مشاهده می‌شود که علم نیز پرسشهایی را مطرح می‌کند که تا همین اواخر تنها به خداشناسی و فلسفه اولی تعلق داشت: کائنات از کجا می‌آید؟ حقیقت چیست؟ چه روابطی میان معرفت و ماده وجود دارد؟ چرا بیشتر می‌توان گفت که چیزی هست تا اینکه هیچ چیز نیست؟» (ص ۲، مقدمه مترجم).

عنوان برخی از مطالب کتاب عبارت است از: راز موجود زنده، تصادف یا ضرورت، در جستجوی ماده، روح در ماده، به سوی متافیزیک، چرا بیشتر می‌توان گفت چیزی هست تا اینکه هیچ چیز نیست؟

برای آشنایی بیشتر با اندیشه‌های ژان گیتون رجوع شود به: «خدا و علم در گفتگو با ژان گیتون» کیهان فرهنگی. سال یازدهم، شماره پنجم، مرداد ۱۳۷۳. ص ۴۸.

از این کتاب ترجمه دیگری شده که مشخصات آن چنین است. ژان گیتون. آفریدگار و دانش. ترجمه احمد سادات عقیلی. چاپ اول: تهران، انتشارات مدبر، ۱۳۷۲. ۱۶۸ ص، رقی.

۲۸. لاریجانی، صادق. قبض و بسط در قبض و بسطی دیگر. چاپ اول: [تهران]، مرکز ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۷۲. ۱۰۲ ص، وزیری.

کتاب فوق شامل دو مقاله درباره معرفت دینی و مبادی تحول و تکامل آن است. مقاله اول با عنوان «قلعه سلطانی» پاسخ به مقاله «عمارت کردن قلعه سلطانی» از دکتر سروش در کتاب قبض و بسط تئوریک شریعت است. مقاله دوم ذیل عنوان «قبض و بسط در قبض و بسطی دیگر» پاسخ به مقاله «دعوی درویشی و وعده خاموشی» از همان نویسنده در همان کتاب است.

هر دو مقاله کتاب در پاسخ به دو مقاله دکتر سروش، و مقالات ایشان هم در پاسخ به کتاب معرفت دینی از همین نویسنده است. کتاب یاد شده نیز در نقد کتاب قبض و بسط تئوریک شریعت است. بنابراین دو مقاله کتاب حاضر، نقد نقد کتاب قبض و بسط است.

به نظر نویسنده تز قبض و بسط «از بی محتواترین و بی فائده‌ترین... و بلکه شاید از مضرت‌ترین» تزهایی است که وی با آن برخورد کرده است. (ص ۷۳).

عنوان برخی از مباحث کتاب حاضر عبارت است از: بطلان دعای قبض و بسط، تز شریعت صامت، بهتر فهمیدن مراد شارع، استناد معرفت دینی به معارف بیرونی، سطوح مختلف فهم

دینی، برهان فرد بالذات، شکاکیت تمام عیار، پارادکس تأیید، قبض و بسط در نقاب تره‌های مختلف، وامداری معرفت دینی به معارف بشری، مراتب فهم یک کلام، ظنی بودن علوم تجربی.

۲۹. لاریجانی، صادق. معرفت دینی: نقدی بر نظریه قبض و بسط تئوریک شریعت. چاپ اول: [تهران]، مرکز ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۷۰. بیست + ۳۱۱ ص، وزیری.

کتاب مزبور تهذیب و تکمیل مقالاتی است که پیشتر در مجله کیهان فرهنگی (سال پنجم، شماره هفتم و سال ششم، شماره اول و دوم) منتشر شده بود. مطالب کتاب در نقد و رد مقالات قبض و بسط تئوریک شریعت از دکتر سروش است. به نظر نویسنده نظریه قبض و بسط «کلاً نادرست و بلکه نامعقول» است و این حکم شامل هر سه رکن این نظریه (رکن توصیفی و رکن تبیینی و رکن توصیه‌ای) است. (ص ۲). مضافاً اینکه «تفسیر به رأی»، «لغویت شریعت و مراجعه به کتاب و سنت»، «ترویج شکاکیت» و «سست نمودن پایه‌های تقلید در احکام»، از لوازم و توالی این نظریه است. (ص ۲۷).

مطالب کتاب به جز فهرست تفصیلی مندرجات آن و مقدمه و خاتمه کتاب، شامل نه فصل با عنوانهای ذیل است: تبیین موضوع بحث، ادعای تحول عام در معارف دینی و ارزیابی آن، ترابط عمومی معارف، مجاری فهم دین، مجاری بهتر فهمیدن، فهم کتاب و سنت، موضع شکاکانه در مقالات قبض و بسط، اعتباریات و علم اصول، پارادکس تأیید.

۳۰. محمدی، مجید. آسیب‌شناسی دینی. چاپ اول: تهران و قم، نشر تفکر، ۱۳۷۳. ۲۱۶ ص، وزیری.

مشمول بر پانزده مقاله است که در چهار بخش تنظیم شده است. بخش اول با عنوان «موقعیت دین‌شناسی معاصر» شامل سه مقاله است: بحران دین‌شناسی، تحقیقات دین‌شناختی: پیش فرضها و کاستی‌ها، کارنامه معارف دینی. بخش دوم با عنوان «آسیب‌شناسی دینی» مشتمل بر سه مقاله است: آفات باورهای دینی، آفات اندیشه دینی در هنر، آفات جامعه دینی. در بخش سوم ذیل عنوان «نقادی» دو مقاله به دست داده شده است: دین و سنت نقادی، نقد درونی و بیرونی فقه موجود. چهارمین بخش کتاب با عنوان «دین و جامعه» در بردارنده هفت مقاله است: شریعت و دنیای امروز، جامعه دینی حکومت دینی، محتوا و قالب دینی، انتظار نسل انقلاب از دین، زبان دین، دموکراسی و دین، ایمان انقلابی.

۳۱. مکارم شیرازی، ناصر. انگیزه پیدایش مذاهب. مشهد، انتشارات طوس، ۱۳۵۷. هفت + ۳۱۲ ص، رقی.

در سرآغاز کتاب آمده که بحث درباره انگیزه پیداشدن مذاهب کمتر مورد توجه قرار گرفته و در کتابهای کلامی کمتر به آن پرداخته شده است. نویسنده یادآور شده که نظریات مهم درباره انگیزه و علت پیداشدن مذاهب به ده مورد می‌رسد که پاره‌ای از آنها جنبه روانی و بعضی اخلاقی و بعضی اجتماعی و بعضی اقتصادی و برخی عقلی دارد.

مطالب کتاب در ده بخش گنجانیده شده و در هر بخش به تبیین یکی از انگیزه‌های پیداشدن مذاهب پرداخته و سپس نقد و رد شده است. عنوان مطالب کتاب عبارت است از: فرضیه عوامل اقتصادی، فرضیه ضد استعماری، فرضیه نیازهای اخلاقی و اجتماعی، فرضیه ترس، فرضیه جهل، فرضیه جنسی، فرضیه روحیون، فرضیه تقدیر و بخت، درک عاطفی، درک عقلی ۳۲. نصری، عبدالله. خدا در اندیشه بشر. چاپ اول: تهران، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۷۳. هشت + ۴۱۱ ص، وزیری.

اثر حاضر مشتمل بر دو بخش است: ریشه‌های گرایش انسان به خدا، در قلمرو ایمان. بخش اول در سال ۱۳۵۸ با عنوان خدا در اندیشه بشر منتشر شده بود. بخش دوم نیز با عنوان در قلمرو ایمان در سال ۱۳۵۹ منتشر شده بود. اینک این دو بخش، که به صورت دو کتاب مستقل نشر یافته بود و به گفته نویسنده «عهده‌دار مباحثی در کلام جدید است» (ص ۳)، در یک جلد منتشر شده است.

در بخش اول پس از بحث درباره تاریخچه و انگیزه‌های گرایش انسان به خدا، ذیل عنوان «بررسی و نقد و تحلیل انگیزه‌های گرایش انسان به خدا»، از این مسائل سخن رفته است: نظریه ترس، نظریه جهل، تخیل و توهم، نظریه اقتصادی، نیازهای روحی، عقده‌های روانی، نظریه جنسی، آداب و رسوم اجتماعی، نظریه تقدیری، اعتقاد به روح، اعتقاد به جادو، وحدت جویی. نویسنده در ذیل عناوین فوق همه انگیزه‌هایی را که برای گرایش انسان به خدا برشمرده‌اند، نقد و رد کرده است. در ادامه از «انگیزه‌های اصیل گرایش انسان به خدا» سخن رفته است: قانون علیت، نظرم جهان هستی، فطرت.

بخش دوم با عنوان «در قلمرو ایمان»، ضمن اشاره به نقش ایمان به خدا، به این مسائل پرداخته شده است: آیا ایمان به خدا موجب نفی آزادی است؟ آیا ایمان به خدا موجب از

خودبیگانگی است؟ آیا علم می‌تواند جایگزین خدا شود؟ آیا اومانیسیم می‌تواند جایگزین خدا شود؟ آیا وجدان می‌تواند جایگزین خدا شود؟ آیا خدا مرده است؟

۳۳. هاسپرز، جان. فلسفه دین (نقدی بر براهین اثبات وجود خدا به روش تحلیل فلسفی). ترجمه گروه ترجمه و ویراستاری مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. [قم]، مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، [۱۳۷۰]. ۱۳۹ ص، وزیری.

ترجمه بخش هفتم کتاب آشنایی با فلسفه تحلیلی است. این ترجمه برای آشنایی متفکران اسلامی با شبهات جدید درباره خدا انجام شده و در تعدادی محدود تنها برای مطالعه دانشوران و اهل فن منتشر شده است.

نویسنده در آغاز بحثی کوتاه درباره وجود خدا کرده و سپس برهانهایی را که برای وجود خدا مطرح شده، نقد کرده است. این برهانها عبارت است از: برهان انتولوژی، برهان علی، برهان امکان و وجوب، برهان تجربه دینی، برهان سودمندی، برهان معجزات، برهان غایی (غایت شناختی، نظم)، برهان تمثیل. مفصلترین بحث کتاب درباره برهان نظم است.

۳۴. هایزنبرگ، ورنر. گفتگوی‌های مقدماتی درباره رابطه علم و دین. پیشگفتار داریوش صوفت. ترجمه حسین نجفی زاده. چاپ اول: [تهران]، نشر نقره، ۱۳۶۳. ۸۲ ص، رقعی. تصویر.

کتاب حاضر محصول گفتگوهایی است که ورنر هایزنبرگ، نیلز بور، ولفگانگ پاولی، پاول دیزاک و شرودینگر با یکدیگر داشته‌اند. بجز فرد اخیر، بقیه برنده جایزه نوبل در رشته فیزیک بوده‌اند.

در این گفتگوها از رابطه علم و دین، زبان دین پوزیتیویسم و متافیزیک سخن رفته است و بجز پاول دیزاک که از همه جوانتر است بقیه تصریح کرده‌اند که تضادی میان علم و دین نیست.

کتاب حاضر ترجمه دو مقاله از کتاب جزء و کل است که تحت همین عنوان به قلم حسین معصومی همدانی ترجمه و چاپ شده است. (چاپ اول: تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۸)

۳۵. هیک، جان. فلسفه دین. ترجمه بهرام راد. ویراسته بهاء الدین خرمشاهی. چاپ اول: تهران انتشارات بین المللی الهدی، ۱۳۷۲. ۳۰۰ ص، رقعی.

اثر مزبور تنها کتابی است که ذیل عنوان فلسفه دین به فارسی منتشر شده است. در آغاز کتاب اجمالی از زندگی نویسنده و افکار او به قلم مترجم آمده است. مطالب کتاب در یک مقدمه و یازده فصل سامان داده شده است. مؤلف در این کتاب گاه از دایره فلسفه دین فراتر رفته و همچون یک متکلم عهده‌دار بحث از گزاره‌های دینی شده است. ترجمه کتاب براساس ویرایش چهارم کتاب صورت گرفته و متن کتاب نخستین بار در سال ۱۹۶۳ منتشر شده است. عنوان مباحث کتاب عبارت است از: فلسفه دین چیست؟ مفهوم یهودی مسیحی خدا، دلائل اعتقاد به وجود خدا، دلائل عدم اعتقاد به وجود خدا، مساله شر، وحی و ایمان، اصالت شواهد، بنیادگرایی و اعتقاد عقلی، مسائل زبان دینی، مساله تحقیق‌پذیری دعاوی متعارض ادیان مختلف در باب ذیل به حقیقت، تقدیر بشری: جاودانگی و رستاخیزی، سرنوشت بشری: کرمه و تناسخ.

برای آشنایی بیشتر با کتاب حاضر و چگونگی ترجمه آن رجوع شود به: محمد تقی سبحانی. «نقد ترجمه فلسفه دین». آینه پژوهش. سال چهارم، شماره پنجم، بهمن اسفند ۱۳۷۲. ص ۱۶۲۰.

۳۶. هیوم، دیوید. تاریخ طبیعی دین. ترجمه حمید عنایت. چاپ سوم: تهران، انتشارات خوارزمی، ۱۳۶۰. ۱۵۹ ص، رقی.

کتاب مزبور نخستین بار در سال ۱۷۵۷ منتشر شد و به گفته مترجم در شمار آثاری است که «اینک به نام فلسفه دین شناخته می‌شود.» (ص ۵، پیشگفتار مترجم). اگر چه هیوم کلمه دین را در عنوان کتاب خود به طور مطلق آورده، در حقیقت دین مسیح، و از این دین نیز بیشتر فرقه کالونی پروتستان، مورد نظر اوست. ناقدان گفته‌اند بیشتر منابعی که هیوم مستند نظریاتش در این کتاب بوده، پر از نادرستی و گمراهی است. (ص ۱۲، پیشگفتار مترجم).

هیوم در این کتاب به چگونگی پیدا شدن دین پرداخته و مدعی شده که دین اصلی و نخستین انسان، شرک و بت پرستی بوده است. از این رو وی برهان قصد یا علت غائی وجود خدا را مردود می‌داند و دین را فطری نمی‌داند.

برخی از عناوین کتاب چنین است: در اینکه شرک دین نخستین آدمیزادگان بوده است، بنیاد شرک، انواع شرک: انگار یا تمثیل قهرمان پرستی، پیدائی خداپرستی از شرک، فرود و فراز شرک و خداشناسی، قیاس این دینها با یکدیگر از لحاظ آزارگری یا بی آزاری، اثر بد دینهای

عامیانه بر اخلاق.

۳۷. یونگ، کارل گوستاو. روانشناسی و دین. ترجمه فواد روحانی. چاپ سوم: تهران، شرکت سهامی کتابهای جیبی با همکاری انتشارات امیر کبیر، ۱۳۷۰. ۲۲۶ ص، رقعی.

کتاب یاد شده از معروفترین آثار یونگ، روانشناس و پزشک سویسی است. این کتاب حاصل سه سخنرانی اوست که در سال ۱۹۳۷ ایراد کرده و سپس با اصلاحات و اضافاتی از سوی او منتشر شده است. یونگ در این کتاب به تبیین روابط روانشناسی، به ویژه روانشناسی طبی، با دین پرداخته و نشان داده که این علم درباره دین چه می‌تواند بگوید.

در فصل اول با عنوان «خودمختاری ضمیر ناخودآگاه»، به روابط روانشناسی عملی با دین پرداخته شده است. فصل دوم با عنوان «اعتقادات دینی و رمز و نشانه‌های طبیعی»، عهده‌دار بحث درباره حقایق محسوسه است که حاکی از وجود فعالیت اصیل دینی در ضمیر ناخودآگاه است. موضوع فصل سوم با عنوان «تاریخ و روانشناسی یک رمز طبیعی»، عبارت از شناخت رمز و نشانه‌های دینی است که از جزئیانات ناخودآگاه ناشی می‌شوند.

از این کتاب ترجمه دیگری شده که مشخصات آن چنین است: کارل گوستاو یونگ، روانشناسی و دین. ترجمه محمد حسین سروری. چاپ اول: [تهران]، انتشارات سخن، ۱۳۷۰. ۱۵۹ ص، وزیری.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی